

külföldi kutatók és partnerek egyedi hozzájárulása a teljességhez, avagy hát mindahhoz az innovációhoz, új szemléletmódhoz, frissüléshez, fogalomtágításhoz és jelentésgazdagodáshoz, amelyre jó esetben egy ilyen kötet való is, képes is.

Mint a legtöbb könyv, s az ilyen különösen becses ebből a szempontból: valódi mércéje az olvasat. A személyes is, a szakmai is, az oktatási és kutatási is, nem utolsósorban az utókor respektusa. Úgy vélem, Keszeg Vilmos e téren nem fog csalódni: a hivatkozások százai övezik majd a nevét hordozó Festschriftet. De mert már az elején túlbeszéltem azt, mennyire lehetetlen ekkora terjedelmű könyvről rövid kis beszámolót adni, itt most abba is hagyom. Az olvasatok „összegzése” helyén is csupán azért merészelttem saját aspektust szerepeltetni, mert maga Keszeg írja a Tordai hídról formált Kortársesszéjében (*Allegória a hídról, a fáról és a vasról*) a mentegetődző sort: „a tudósító kénytelen személyességet vállalni”, s ehhez kapcsolja a megemlékező versek, fohászok, ünnepélyes beszédmodok, „fegyelmezett keretek” közötti gondolatok fontosságát, a

rítusokba, mítoszba, emlékezésformákba átsugárzó metaforikus hatások örökségesülésének folyamatát. A személyességgel részint nemcsak a magam tisztelgését kapcsolom össze a tisztelgő kötet írásaival, de jelzem azt is, amit Péntek János a szakmai portréjával, Tánczos Vilmos a kutatói habitus felépítésének pedagógiájával, Lajos Veronika az etnográfiai szövegkritikai újragondolásával, Laurent Sébastien Fournier a kulturális értékek patrimonializációjával, Fejős Zoltán a városhelyek kommunikatív emlékezetbe illesztésével, Jakab Albert Zolt a lokális emlékezés-kultúra szerkezetével jellemez a kötet írásai között. A kulcsfogalom, a kénytelen személyesség tudósító szándéka mellett is, Keszeg alfabetizációs fő témája és a Homo Narrans fogalomkörébe eső jelentéstér. Ezt a jelentést pedig már nemcsak az etnológiai terpmunka, hanem immár az *Aranyhíd* tudástömege is gyarapítja, gazdagon megmutatva, hogy Tordán túl is miként vezetnek a tudomány útjai a megértés messzi tájai felé.

A. Gergely András

Utolsó vallomás egy kutatói pálya önkorrekcióiról

Nagy Olga: Önkorrekcióm története. Válogatott esszék, tanulmányok. Szerkesztette Keszeg Vilmos.

Exit Kiadó, Kvár, 2020. 375. old.

Nagy Olga legújabb – és sajnos vélhetően utolsó – esszé és egyben vallomásos kötetét tarthatjuk a kezünkben, mely egy kutatói életpálya önkorrekciókkal teli szenvedélyes útját és állomásait tárja elénk. A kötetbe sorolt 29 tanulmány egy több mint 100 tanulmányból való válogatás, melyek különböző hazai és anyaországi folyóiratokban jelentek meg. A válogatás a tanulmányok felsorakoztatásával és egységekbe szervezésével azt a folyamatot kívánja bemutatni, ahogyan formálódott, tágult a 2006-ban elhunyt neves erdélyi mesekutató kutatói szemlélete, és a sok önkorrekció révén végül hogyan jutott el egyfajta szintézisteremtéshez.

A jelen kötet megjelenését a Noran Könyvesház által 2010-ben kiadott *Vallomások* című kötet megjelenése óta várjuk, melyben azt olvashattuk, hogy ez a posztumusz könyv még kiadásra vár. Ugyancsak 2010-ben az Erdélyi Toll folyóirat második számában *Önkorrekcióm története* címmel már megjelent egy töredék a kéziratból, de a kézirat teljes közreadása mostanig váratott magára. A szerkesztés megtisztelő feladata Keszeg Vilmosnak jutott, akinek Nagy Olga 2004-ben adta át kéziratának egyik gépelt példányát más kiadatlan kéziratokkal együtt. Eddigi szakmai együttműködésüknek eredményeként több Nagy

Luka Éva (1989) – doktorandus, BBTE, Hungarológiai Doktori Iskola, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, Kolozsvár, Levike@yahoo.com

Olga kötetnek is ő volt a szerkesztője, és számos recenziót is olvashattunk tőle Nagy Olga könyveiről, valamint ugyancsak ő készítette el 2010-ben Nagy Olga életpályájának és életművének összefoglalását, mely a *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 18. kötetében olvasható.

Nagy Olga egész pályafutására jellemző volt az önkorrekció. Nézzük, hogyan vall erről a kérdéstről e kötet ajánlásában ő maga: „kíváncsi természetű lévén, mindennek utána akartam kérdezni [...] a kérdések sohasem fogynak el, s így a szegény kutató állandóan »önkorrekcióra« kényszerül.” Az epilógusban megfogalmazza azt a kutatói hozzáállást, amivel újabbnál újabb felfedezésekhez sikerült eljutnia: „szembenéztem előző felismeréseimmel, s volt bátorságom ahhoz, hogy újabb és újabb meglátásaim kapcsán korrigáljam előző eredményeimet.” Kutatói gyakorlatát tekintve, igényt tartott arra, hogy egy-egy hosszabb periódus után összegyűjtse és kötetbe szerkessze egymással összefüggő írásait, melyekben mindig szintetizált, számot vetett addigi eredményeivel.

Ezt a kötetet, életművét tekintve már megelőzték más olyan kötetek is, amelyek szintén hordozzák a vallomás és az esszé műfaji jegyeit. Nagy Olga maga is úgy érezte, hogy ez volt az ő műfaja. Első határozottan vallomásos könyvét bevallása szerint lelki kényszerből írta férje halála után 1991-ben, melyben „megidézi” halott férjét, és házasságukról vall őszintén, kíméletlenül. Ez a könyv a *Gyónás* címet kapta, és az Európa Könyvkiadónál jelent meg Budapesten. Amikor 1995-ben megjelent a *Pályakép fényel és árnyékkal. Egy néprajzos emlékei* című kötet az Erdélyi Gondolat Könyvkiadónál, Székelyudvarhelyen, akkor már rég tervei között szerepelt az is, hogy majd megírja élete történetét – ez az említett kötet előszavából kiderül. A szerző akkor úgy érezte, hogy erre még nem jött el az idő, lelkileg még nem készült fel erre a vallomásra, így inkább elodázta ezt az írást, és egy objektívebb pályaképet írt helyette, melyből nem hiányzik a rá jellemző őszinteség és az önvizsgálat sem. Ebben a kötetben foglalja össze pályájának meghatározó jelentőségű fordulatait, élményeit, tapasztalatait, beleszőve a

kötetbe azokat a recenziórészleteket, elemzéseket, levelezéseket is, melyekből pontos képet nyerhetünk írásai korabeli fogadtatásáról. Végül a már fentebb említett *Vallomások* című köteté csak halála után jelenhetett meg 2010-ben, melyben az általa betöltött női szerepekről vallott, elbeszélve élete és kutatói pályája sorsát, gyakorolva azt a fajta önéletírást, amelyet annak idején az erdélyi parasztasszonyok sorstörténeteiben kutatói pályája során többször is megtapasztalhatott. Az Önkorrekcióm története című kötet csak ezekkel a kötetekkel összeolvasva értelmezhető, hiszen csak így rajzolódhat ki előttünk az a „sorstörténet”, életút és pályakép, amit Nagy Olga magáénak vallott, és egész életét át önmagát meg nem tagadva képviselt.

Az Önkorrekcióm története tanulmánykötetbe beavatott írásként nem időrendi, hanem tematikus egységekbe szerveződve öt nagy fejezetet alkotnak, és a szerző kutatói útját hivatottak bemutatni, amely az adatokra támaszkodó, leíró, pozitivistá módszertől indult, és az interdiszciplináris kutatásokig ívelt.

Nagy Olga *Ajánlással* kezdi a könyvét, ahol rávilágít azokra a hibákra és nehézségekre, amelyekkel elindul egy kutató a „hagyomány” kutatására, ha követi a bevett módszereket, az örökölt gyakorlatot. A néprajztudományban kifejezetten csapdának tartja az ún. „hagyományosság” szemléletét, mert ez eltakarja a lényegét: a változó és élő kultúrát. Ez a szemlélet nem veszi figyelembe az árnyalatnyi különbségeket, és inkább csak az ünnepnapok szokásai felé fordul, pedig a kultúrához a hétköznapok is hozzátartoznak. Bevallja, hogy elindulása útján nem látta még ezeket a csapdákat, de később, amikor ráeszmélt bizonyos jelenségekre, felfedezett olyan műfajokat, amelyeket addig nem gyűjtöttek a kutatók, mert nem tartották hagyományosnak őket. Ekkor, ahogy ő nevezte, különböző „harc technikákhoz” folyamodott, hogy ezeket elfogadtassa a tudománnyal. Elégtételként élte meg azt, hogy írásai megjelenésekor mindig volt olyan méltatója, aki értékelte az úgynevezett „újdonsült felfedezéseit”.

Az első fejezet *Előzmények* címmel három tanulmányt foglal magába: *Realista törekvések a népmesében* (1976), *Elbeszélőstílus a mesében*

(1979), *A realizmus jelenléte a népmesében* (1991). Ezek a tündérmesék átalakulásának folyamatára és lehetséges okaira világítanak rá, a realizmus térnyerésére és a különböző közösségek mesealakító szerepére hívják fel a figyelmet. Nagy Olga a Román Tudományos Akadémia Folklor Intézetének kutatójaként tevékenykedett 1958-tól kezdődően. Ettől az időponttól kezdve több Maros menti, kalotaszegi és mezőségi falut felkeresett, és népmeséket gyűjtött, melyeket kötetekben rendre közre is adott. Nemcsak a meséket jegyezte le, hanem a mesemondó egyéni sajátosságaira, világlátásukra, stílusukra is rákérdezett. Figyelte az élő mesemondás körülményeit, a mesemondó közösségek sajátosságait, a közösségi ízlést, a mesemondóval szemben támasztott elvárásokat. Ezeknek az aprólékos megfigyeléseknek köszönhetően állapította meg azt, hogy: „A mesemondó együtt lélegzik közösségével, ha *nem tudja* is olykor, de *megérzi*, milyen az a mesélési mód és stílus, amellyel hallgatóságát magához tudja vonzani.” (kiemelés: N. O.)

Ő is, akárcsak Honti János, magabiztosan kijelenti, hogy nincs két azonos mese, nincs két ugyanolyan mesemondó: sajátos világképek vannak. Ilyen értelemben minden mese egy új változat.

Nagy Olga gyűjtései során egyre nehezebben talált rá a klasszikus tündérmesére. Foglalkoztatni kezdték a változások okai, és így figyelt fel arra a jelenségre, hogy a tündérmesékbe fokozatosan betörték a realizmus jegyei. A realizmus térnyerését tapasztalhatta meg a népköltészeti alkotásokban, pontosabban a népi elbeszélésekben. Ezeket a szerző Győri Klára tanácsára már a mesékkel egy időben lejegyezte adatközlőitől. Ezeknek a gyűjtéseknek a termékei a *Paraszt dekameron* (1977), az *Újabb paraszti dekameron* (1983) és az *Asszonyok könyve* (1988) című kötetei.

A realizmus térnyerése a népköltészetben című második fejezet öt tanulmányt tartalmaz: Új népi műfaj születésben (1974), *A mindennapok valósága* (1976), Élménybeszélések a népi prózában (1976), *Realista tendenciák a népi prózában* (1984), *Az élő szó megtartó ereje* (1990). Ebben a fejezetben ismerkedhetünk meg az ekkor még új műfajnak

számító népi elbeszélésekkel (igaztörténetek, élménytörténetek és népi elbeszélések), melyek fokozatosan kiszorították a népmeséket. A tehetséges népi elbeszélőkben megszületik az igény, hogy ne csak szóban, hanem írásban is kifejezzék világhoz való viszonyulásukat, gondolataikat. Ezt a feltevést igazolják az önéletrajzi elbeszélések, melyek a szóbeliségből nőttek ki. Nagy Olga több parasztszorongor történetének megjelenését támogatta, így jelenhettek meg Győri Klára, Kocsis Rózsai, György Zsuzsa önéletrajzi elbeszélései. A kimondás kényszere mint lelki indíték megmaradt, ha már a mesét nem is vállalták.

Nagy Olga „agitálásnak” nevezi azt a kitartó munkát, amit a népi elbeszélések elfogadtatásáért véghezvitt, és örömmel és büszkeséggel vallja be, hogy nagy öröm volt számára az, amikor az anyaországban nyíltsággal fogadták ezeket a népi elbeszéléseket.

A harmadik fejezet a *Szociográfiai érdeklődésem krónikája* címet kapta, mely két alfejezetre bomlik, és ezeken belül négy-négy tanulmányt tartalmaz. A *Híradás a falvakról* című alfejezetben a következő tanulmányokat olvashatjuk: *Lányok és asszonyok Udvarfalván I.* (1975), *Lányok és asszonyok Udvarfalván II.* (1975), *Felkészítés a házasságra a parasztszaládban* (1993), *A család szerepe az egyéniség kialakulásában* (1995). Ezekben a tanulmányokban a kollektívizálás hatására átalakuló falvakról, az egyéni és közösségi mentalitásban és életformában bekövetkezett változásokról tudósít Nagy Olga. Egy Maros menti falu, Udvarfalva lányainak, asszonyainak társadalmi, erkölcsi helyzetének vizsgálata által mutatja be az ott uralkodó tendenciákat. Képet kapunk az értékrendek megváltozásáról, a városiasodás pozitív és negatív következményeiről, a fiatal házások és a nők döntési szabadságának elnyeréséről, a közösség hagyományváltásáról, ami a siratási szokásokban, a szövés, fonás elmaradásában, új igények megjelenésében mutatkozik meg. Az említett falu egyre inkább fogyasztói társadalommá alakult át.

A második alfejezet *Elvek, irányzatok* cím alatt négy tanulmányban mutatja be a paraszti értékrend

megváltozását és a hatalom céltudatos merényletét a falvak ellen, amivel ezt az összetartó közösséget megszüntetni próbálták több-kevesebb sikerrel. A tanulmányok: *A változó paraszti értékrend* (1986), *Merre tart a falu?* (1991), *Népismeret, szociális védelem – falufejlesztés* (1996), *Sajátos világlkép a parasztasszonyok emlékezeiseiben* (1997). A szerző pótolhatatlan paraszti értéknek tartja a természethez való szoros kötődést, a céltudatosságot, amellyel a családok mindennapi munkájukat megtervezik és elvégzik, az egészséges anyai ösztön jelenlétét. Sajnos azt is tapasztalta, hogy a falvak eltérően őrizték meg ezeket az értékeket, több közösségben megbomlott a rend, a diktátúra évtizedei alatt „megbetegedett a falu”. Egyes falvakban teljesen elvárosiasodtak, más helyeken pedig teljesen elzárkóztak a külső hatásoktól, még attól is, ami hasznukra vált volna, illetve e két szélsőség között volt olyan falu is, amelyik megtalálta az arany középutat a hagyomány és újítás között. Nagy Olga olyan falumodelleket mutat be, amelyek a hagyomány és újítás arányát eltérően kezelték, így ún. „falutípusokat” nevez meg. Különbséget tesz közösségtípusok között, mert van olyan közösség, amelyiket nagy integráló erő jellemez, és képes az újat, idegent asszimilálni, anélkül, hogy az illető közösség kultúráját bomlasztaná, más közösségekre pedig az új, idegen éppen a bomlasztás erejével hat.

Nagy Olga már korai kutatásaiban is felfigyelt arra, hogy a paraszti tudatban a vallás szelleme más formában él, mint az egyházi tanításokban, ezt későbbi tapasztalatai csak megerősítették. 1989 után több vallásnéprajzi kutatás eredménye is megjelent, és ehhez ő maga is csatlakozott. Ilyen jellegű saját tapasztalatait, valamint más folkloristák vallásnéprajzi témájú kutatásait és azok eredményeit mutatja be a negyedik fejezet hét tanulmányában, melynek a *Vallási néprajz* fejezetcímét adta: *Népi etika I–II.* (1991), *Az egyház/vallás szerepe a népi értékrend kialakításában* (1991), *Szakraális költészet* (1996), *Az egyház kulturális és mozgalmi szerepe az erdélyi kisebbségi létben* (1996), *Népi kultúra, népi vallásosság új megközelítésben* (1997), *A népi vallásosság sajátosságai* (1997).

A vallás szerepe az erkölcsiség, a sajátos népi etika, az értékrend kialakításában sajátos szerepet töltött be. A természethez még közel álló parasztság bizonyos kérdésekben kialakította a maga sajátos vallásosságát. Nagy Olga a protestáns falvak vallásosságát vizsgálta, de ismerteti Tánzos Vilmos két kötetét is: *Gyöngyökkel gyökerezéél. Gyimesi és moldvai archaikus imádságok.* (1995), *Keletnek megnyílt kapuja. Néprajzi esszék* (1996), melyek a katolicizmus áthatotta sajátos vallásosságát vizsgálták a népi kultúrában. Nagy Olga külön kiemeli azt a tudósi modernséget, szakmai nyitottságot, melyet a kötetek szerzője tanúsított, hiszen ezek a kötetek is merész újításoknak számítottak a korban, amint Nagy Olga több munkája is rendhagyónak minősült. Külön értékeli ezekben a kötetekben az adatgyűjtés mellett ezek pszichológiai, szociálpszichológiai háttérének feltárását, az adatközlők élettörténeteire, vallomásaira fordított elemzéseket. Nagy Olga úgy ítéli meg, egyetértve Tánzos Vilmossal, hogy mind a református, mind a katolikus népi vallásosság esetében egyfajta „folklorizálódásról” beszélhetünk.

Az ötödik és egyben az utolsó fejezet a *Módszerem megújulása* címet kapta, és hat tanulmány kap helyet benne: *Szociográfiai szempont a néprajzkutatásban* (1975), *A társadalomnéprajz módszereiről* (1979), *Örökletes előítéletek* (1989), *Állandó és változó a népi kultúrában* (1990), *A néprajzkutatás tudományos önvizsgálatának igénye* (1993), *Interdiszciplináris vizsgálat az erdélyi magyar néprajzkutatásban* (1995).

A szerző, módszere kialakulásában az önművelést, az autodidakta jelleget hangsúlyozta, de bevallja, hogy sokszor nem is tudatosan újította módszereit, hanem a véletlen játékának köszönhetően. Fontos felismerése volt az, hogy a népi valóságban csupán a hagyományörzést keresni tudománytalan dolognak minősül. Élő kultúrát, élő hagyományt kell vizsgálni a maga teljességében, azt, amit a nép annak tart, vagyis nemcsak ünnepnapokat, hanem hétköznapiakat is, nemcsak a régi, hanem az újabb műfajokat is fel kell fedezni.

Nagy Olga felismerte az interdiszciplináris kutatások szükségességét mint az összefüggések megismerésének egyetlen lehetőségét, és ezért tartotta eredményesnek a társadalomtudományok

bekapcsolását a tudományos vizsgálatokba a tárgyi és szellemi néprajz mellett. Több kutatást is megnevez példaként, amelyek az interdiszciplináris kutatásnak köszönhetően új eredményeket hoztak, új szemléletet képviseltek: Gazda Klára *Gyermekvilág Esztelneken* (1980) című könyvét, a Korunk 1982-ben megjelent *Metamorphosis Transylvaniae* című évkönyvét, Péntek János *A kalotaszegi népi hímzés és szókincse* (1979) című könyvét, Ráduly János *Kibédi népballadák* (1975) című kötetét, Pozsony Ferenc *Álomvíz martján* (1984) című kötetét. Nagy Olga mindenekelőtt mesekutatónak tartotta magát, de rájött arra, hogy ahhoz, hogy a mesét kutathassa, szükséges ismernie ennek rokonműfajait is, emellett pedig otthonosnak kell lennie az általános etnológiában, a mentalitásvizsgálatban, a meseszociológiában stb. „Minden mindennel összefügg” – írta.

Ezeket a fejezeteket követi az *Epilógus*, az egy-séges *Irodalom* végül pedig a szerkesztői *Utószó*,

melyben Keszeg Vilmos összekapcsolja a kötet egyes fejezeteit Nagy Olga életrajzi adataival és röviden összefoglalja a kötet tartalmát.

Nagy Olga ezzel a posztumusz kötetével megvilágítja az élő folklór sajátosságait, és – Honti János szavait idézve – mint valami „sokágú fonadékot” mutatja be azokat a folyamatos változásokat, amelyek a hagyományból folyamatosan kinőnek, sokszor új műfajokat teremtve, melyek nyitottságot követelnek, gyakran pedig a kutatói ízlések és előítéletek megváltoztatását. Nagy Olga „önkorrekciója” – melyet valomásnak is tekinthetünk – nem hagy kétséget, hogy igazi agy kutatóként az újítások, a kérdésfelvetések, a nagy felfedezések és ugyanakkor a lényeglátás, a tudományos alaposág embere volt. A saját szavaival élve mindig „harcolt” azért, hogy a folklorisztika ne menjen el fontos jelenségek mellett észrevétlenül.

Luka Éva

Amikor azt hinnénk, hogy minden szokásról hallottunk már...

Barabás László: *Ünnepeink népi színháza. Erdélyi játékos népszokások karácsonytól pünkösdig. Mentor Könyvek, Marosvásárhely 2017. 376 old.*

A szerző saját bevallása szerint gyermek- és legénykorában számos hagyományos ünnephez kapcsolódó népi eseményen, népi színháznak is tekinthető szokássorozatban vett részt, azonban ezek nyilvánvaló vagy rejtett funkciói iránt csak felnőttként kezdett el érdeklődni. A könyv székelyföldi, mezőségi és aranyosszéki játékos népszokások bemutatását tartalmazza, olyan hagyományos ünnepi eseményeket ismerteti, amelyek népi színjátszásnak is tekinthetők. Ezekben gyakran összefonódnak a szent és a profán elemek, kitüntetett szerepet kapnak a játékos emberek alakjai, és a szerző „lélekgyógyító közösségi szokásoknak” nevezi ezt a fajta játékoságot. A mű jelentősége, hogy a szokások

bemutatása és leírása mellett azok nyilvánvaló és szimbolikus funkcióinak tartalmát is igyekszik feltárni. Hajdani szokásokkal párhuzamba állítva, kottákkal és énekszövegekkel kiegészítve, vizuális anyagokkal szemléltetve kaphat képet az olvasó egy esztendő ünnepi szokásairól, illetve azoknak a lokális sajátosságairól.

Az erdélyi magyar népszokások és a népi viláosság témakörében 1998–2017 között Barabás László hat kötetet jelentetett meg, továbbá három néprajzi filmet készített. Munkássága egyfajta folytatása és lokalizált elemekkel való kiegészítése Bálint Sándor, Dömötör Tekla, Pozsony Ferenc és Ujváry Zoltán szokáskutatásainak.

Pál Emese (1995) – doktorandus, BBTE Hungarológiai Tanulmányok Doktori Iskola, Magyar Néprajz és Antropológiai Intézet, Kolozsvár, mesi_pal@yahoo.com